

**Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta**

Vliv výchovných stylů v rodině na chování dítěte

Bakalářská práce

Vedoucí bakalářské práce:

PhDr. Olga Vaněčková

Vypracovala:

Zdenka Rajdlíková

České Budějovice, 2013

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č.111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz. provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích, 29. března 2013

Zdenka Rajdlíková

Poděkování

Touto cestou si dovoluji poděkovat paní PhDr. Olze Vaněčkové za ochotu, rady a připomínky při psaní této bakalářské práce. Děkuji také ochotným respondentům za poskytnutí rozhovorů a vyplnění dotazníků.

Abstrakt

Tato bakalářská práce se týká vlivu výchovných stylů v rodině na chování dětí. Práce zjišťuje, které výchovné styly jsou v rodinách nejvíce používány, a jaké postoje zauímají rodiče k odměnám a trestům. V teoretické části je věnována pozornost rodině, jejím funkcím a typologii. Dále se tato část zabývá výchovou, styly rodičovské péče a výchovnými prostředky. Jsou zde také popsány problémy, které mohou nastat v chování dětí v důsledku nevhodného působení rodičů. V praktické části byly zjišťovány prostřednictvím dotazníku a rozhovoru výchovné styly v konkrétních rodinách. Tato část je zaměřena na hodnocení výchovných prostředků rodiči a na používání odměn a trestů.

Klíčová slova: rodina, výchova, výchovné styly, výchovné prostředky, odměny, tresty.

Abstract

This work deals with the effect of educational styles in the family on children's behaviour. The work finds out, which educational styles are mostly used in families, and what is parents' attitude to rewards and punishments. The theoretical part pays attention to the family, its functions, and typology. This part also concerns with education, styles of parenting and educational resources. This section also describes problems that may occur in the behaviour of children as a result of improper influence of parents. In the practical part educational styles in specific families were collected through a questionnaire and interview. This section focuses on the evaluation of educational resources of parents and the use of rewards and punishments.

Keywords: family, education, educational styles, educational resources, rewards, punishment

Obsah

I. TEORETICKÁ ČÁST	8
Úvod.....	8
1 RODINA - pojetí rodiny	10
1.1 Vývoj rodiny jako instituce.....	11
1.2 Změny a trendy v současné rodině.....	11
1.3 Funkce rodiny	12
1.4 Základní typy rodiny.....	14
1.5 Typy rodiny z hlediska funkčnosti.....	15
2 VÝCHOVA.....	17
2.1 Styly rodičovské péče	18
2.2 Nesprávné a problematické výchovné postoje.....	20
2.3 Modely způsobu výchovy	22
3 VÝCHOVNÉ PROSTŘEDKY	25
3.1 Odměny a tresty	26
4 DŮSLEDKY NEVHODNÉHO VÝCHOVNÉHO PŘÍSTUPU RODIČŮ	28
II. PRAKTICKÁ ČÁST.....	33
5 CÍL VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ.....	33
6 METODY VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ.....	33
7 POPIS VÝZKUMNÉHO SOUBORU	34
8 PREZENTACE ZJIŠTĚNÍ	36
8.1 Analýza rozhovorů.....	36
8.2 Výsledky dotazníkového šetření	45
8.3 Ověření výzkumných předpokladů	56

ZÁVĚR	58
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	59

I. TEORETICKÁ ČÁST

Úvod

Rodina a domov by měly být prostředím, kde může dítě najít přístřeší, teplo a bezpečí. Prostředí obousměrné komunikace, kde jeden naslouchá druhému. Je to prostředí vzájemné důvěry. Rodina je jedinečnou a nenahraditelnou institucí, ve které se dítě učí mnoha dovednostem. Patří k nim i sociální dovednosti, které pro něj budou v dospělosti nepostradatelné.

Rodina je prvním modelem společnosti, s jakým se dítě setkává. Ovlivňuje jeho osobní vývoj i jeho chování k dalším lidem. Na druhé straně se může rodina stát i zdrojem stresu. K tomu dochází tehdy, jsou-li děti vydávány všanc rozmarům dospělých. Rodičovská péče má veliký vliv na utváření povahy dítěte.

Ve své bakalářské práci se zabývám tím, jak výchovné styly v rodinách mohou ovlivnit chování dětí. Téma, které jsem si zvolila, je pro mě velmi zajímavé. Před několika lety jsem u svého syna řešila problém šikany. Pokládala jsem si řadu otázek, na které jsem chtěla najít odpověď. Mnohokrát jsem se ptala, proč některé děti jiným dětem tak ubližují? Kdo a jak ovlivňuje jejich chování? Většinou jsem ve svých úvahách došla k závěru, že je to především výchova v rodině, která dítě nejvíce ovlivňuje. Ráda bych si touto prací svoje úvahy potvrdila nebo vyvrátila.

Cílem této práce bude objasnit, jakým způsobem může být v rodině ovlivněn vývoj dítěte, rozvoj jeho osobnosti a utváření sebepojetí vlivem výchovného stylu rodičů a používanými výchovnými prostředky.

Tato práce má dvě části. V teoretické části je věnována pozornost rodině, jejím funkcím a typologii. Dále se tato část zabývá výchovou, styly rodičovské péče a výchovnými prostředky. Jsou zde popsány problémy, které mohou nastat v chování dítěte v důsledku nevhodného působení rodičů. Ke studiu byla použita odborná literatura Marie Vágnerové, Zdeňka Matějčka, Jana Čápa, Jiřího Mareše, Zdeňka Heluse, Jiřího Pelikána, Iva Možného, Oldřicha Matouška a dalších odborných autorů.

Praktická část bude zjišťovat prostřednictvím dotazníku a rozhovoru výchovné styly v konkrétních rodinách, zaměří se zejména na postoje a hodnocení výchovných prostředků rodiči a na používání odměn a trestů.

1 RODINA - pojetí rodiny

Rodina je nenahraditelnou institucí. Ovlivňuje dítě tím, jak se k sobě její členové navzájem chovají, jak tráví čas, nebo jak řeší své problémy. Rodina je pro dítě zdrojem názorů a postojů, které jednou ovlivní i jeho vlastní rodinu, kterou založí.

Rodina je místem, kde člověk najde lásku, porozumění a podporu, i když všechno ostatní zklame. Je místem, kde člověk nabere novou sílu a lépe se pak vyrovnává s nejrůznějšími nástrahami. (Satirová, 1994)

Rodina je také nejvýznačnějším činitelem v socializaci lidského jedince. Poskytuje mu první zkušenosti, které ovlivňují jeho další vývoj, vztahy a chování k lidem v průběhu dalšího života. (Balcar, 1983)

„Rodina jako primární nositel kultury poskytuje základ norem a hodnot dané společnosti. Vede dítě ke společenskému životu v prostředí, ve kterém vyrůstá, učí ho orientovat se ve světě symbolů.“ (Výrost, Slaměník, 2008, s. 50)

„Rodina je „středisko“ formování mezilidských vztahů. Rodina je místem, kde by se měl člověk od útlého věku učit hlubokému pochopení toho, že lidé jsou významní, důležití, že život má hodnotu a smysl.“ (Schaefferová, 1995, s. 45)

„Původní význam slova rodina byl totiž podstatně jiný. Středověk i starověk tímto slovem označoval dvě dosti odlišné věci, žádná z nich se však nekryla s naší představou. Na jedné straně myslel rodinou to, co bychom dnes nazvali velkou „domácností“. Tedy společenství lidí, kteří spolu bydlí a pod jednou střechou spolu hospodaří, podléhající jedné bezprostřední autoritě, „hlavě rodiny“. Druhé, stejně staré pojetí platilo paralelně ve společenském vědomí vládnoucích tříd. Nevztahovalo rodinu ke společné domestikaci, chápalo ji jako systém širokého pokrevního příbuzenství. U šlechty a patricijů se tedy slovem rodina myslelo přibližně totéž co rod – velká skupina lidí, jež svazkem krve udržovala jednotu moci a majetku.“ (Možný, 1990, s. 17, 18)

Jsou zde uvedeny různé definice rodiny od různých autorů. Svými myšlenkami a názory však vyjadřují jednotné stanovisko, že rodina je pro dítě nezbytná.

1.1 Vývoj rodiny jako instituce

Rodina od svého počátku prochází nejrůznějšími změnami, které úzce souvisí s vývojem společnosti.

Předpokládá se, že rodina existovala již v době kamenné. Oteplování klimatu dovolilo lidem, aby se začali usazovat na jednom místě. V lovecké a sběračské společnosti byly jen rodiny malé, s malým počtem dětí.

K větším změnám došlo kolem roku 8000 př. n. l. Počet dětí v rodinách začíná stoupat. Stará řecká společnost byla organizována podle širokých rodů. Dominantní postavení měl otec. Dítě se stalo plnoprávnou bytostí, když dostalo jméno. Velikost rodiny byla regulována. Jedním z prostředků regulace bylo odkládání dětí. Rodinu si ve svých raných dějinách cenili Římané, kteří prohlásili, že rodina je základní jednotkou společnosti.

Také ve slovanské rodině měl rozhodující slovo otec. Ve středověku byla rodina institucí, bez které by jednotlivec těžko existoval. Žilo se především v širších rodinách. Přibližně v osmi letech děti odcházely mimo domov. Začaly pracovat v zemědělství, nebo šly do učení. V mnoha rysech se středověká rodina podobá rodině antické. K dalším změnám dochází v období novověku. Jedná se především o postavení žen ve společnosti. Patriarchální rodina se začíná rozpadat. Živitelem rodiny už nebyl jenom muž, ale také žena. Rodina pomalu ztrácí pevný společenský status. (Matoušek, 1997)

1.2 Změny a trendy v současné rodině

Naše kultura v porovnání s jinými historickými kulturami i v porovnání s kulturami, které existují dnes ve světě, zdůrazňuje význam rodičovské péče na utváření povahy dítěte i význam rodiny pro duševní rovnováhu dospělého. Na druhé straně však po jednotlivci nevyžaduje, aby zakládal rodinu. Dnešní západní kultura umožňuje, že člověk nemusí být součástí rodiny, jak tomu bylo dříve, aby se mohl prosadit v profesi, v zájmech i jiných činnostech. (Matoušek, 1997)

Životní styl rodiny silně ovlivňuje výrazné zatížení rodičů pracovními aktivitami, což s sebou nese značné časové zaneprázdnění. Zbývá málo času na relaxaci a na chvíle prožité s dětmi. Tento nedostatek se rodiče často snaží nahradit nadměrným přísunem

materiálních prostředků a vysokým kapesným. To vše se potom promítne do hodnotového systému a charakterových vlastností dětí.

Rodina se často dostává do jisté izolovanosti. Chce uniknout dnešnímu přetechnizovanému životu do pomyslného klidu rodiny. Téměř ve všech rodinách ubývá chvil, kdy se celá rodina schází pohromadě, aby si sdělili své zážitky, radosti i starosti. Rodina se zmenšuje. Zvyšuje se počet osob žijících v jednočlenných domácnostech. Narůstá počet žen, které žijí samy s dítětem.

Patříme k zemím s nejvyšším počtem rozvodů. Mnoho dětí tak ztrácí trvalý a bezprostřední kontakt s jedním z rodičů. Stres spojený s „bojem“ rodičů vede někdy až k úzkostným stavům dítěte, případně i k jeho různým psychickým poruchám. *„Velký počet rozvodů znamená i to, že partneři uzavírají nová manželství (soužití), a pokud ani ona nefungují, rodiče se často „střídají“. To opět nejvíce dopadá na děti.“* (Kraus, 2008, s. 85)

„Jiným typem nového problému jsou rodinné konflikty vyvolané tím, že žena dosáhla výrazně lepšího postavení a příjmu než její manžel; ten se musí vypořádat s tím, že jeho žena je (v rozporu s patriarchálními tradicemi) významnější postavou jak doma, tak ve společnosti. V dalších rodinách jsou na společenském vzestupu oba manželé a potíží je, kdo a v jaké míře se bude věnovat dětem a domácnosti.“ (Matoušek, 1997, s. 36)

Výchova dětí je poznamenána vysokým tlakem rodičů na školní výkony dětí. Při výchově dětí jsou často používány nevhodné prostředky, mezi které patří hmotné odměny a tělesné tresty. Zanedbatelná není ani sílicí rozdílnost rodin podle socioekonomické úrovně. Mnoho rodin má malé finanční příjmy. Finanční problémy pak řeší půjčkami, často se neúměrně zadluží a potom jim hrozí sociální vyloučení. (Kraus, 2008)

1.3 Funkce rodiny

K hlavním cílům rodiny patří uspokojování potřeb a požadavků každého jejího člena. Aby mohlo dojít k uspokojování potřeb, musí rodina plnit alespoň základní funkce, které zajišťují život člověka ve společnosti.

„Rodina ve svém souhrnu zajišťuje mnoho činností- zabezpečuje své členy hmotně, pečuje o zdraví, výživu a kulturní dědictví, vštěpuje jim morální postoje, ovlivňuje je,

usměrňuje, chrání a podporuje. Rodina plní určité role i ve vztahu ke společnosti- je to především reprodukce obyvatelstva, a to jak reprodukce biologická, tak i kulturní."

(Kraus, Poláčková, 2001, s.79)

Přes určitou nejednotnost v přístupech jednotlivých autorů k funkcím rodiny jsou obecně uznávány tyto základní funkce: reprodukční, materiální, výchovná, emocionální. Blahoslav Kraus mezi dalšími funkcemi rodiny uvádí:

Biologicko-reprodukční funkce

Tato funkce má význam jak pro společnost, tak pro samotnou rodinu. V dnešní době je však dítě často vnímáno jako překážka. Mladí lidé usilují o profesní růst a vlastní seberealizaci. Jinde jsou hlavním důvodem proč nemít děti finanční prostředky. Dítě se stává přepychem. Mnoho rodin plánuje pouze jedináčka. (Kraus, 2008)

Sociálně-ekonomická funkce

Rodina je významným prvkem v ekonomickém rozvoji společnosti. *„Její členové se zapojují do výrobní i nevýrobní sféry v rámci výkonu určitého povolání a současně se rodina sama stává významným spotřebitelem, na němž je značně závislý trh. Poruchy ekonomické funkce se projevují v hmotném nedostatku rodin, což v současnosti bývá někdy důsledkem nezaměstnanosti nebo také zvyšování životních nákladů."* (Kraus, 2008, s. 81, 82)

Ochranná (zaopatřovací pečovatelská) funkce

Hlavním úkolem této funkce je zajišťování životních potřeb nejen dětí ale i ostatních členů rodiny. (Kraus, 2008)

Socializačně výchovná funkce

Osvojování si základních návyků a způsobů chování ve společnosti, příprava dětí a mladistvých na vstup do praktického života to vše je hlavní úlohou této funkce. Velmi často však dochází k tomu, že rodina přesouvá odpovědnost za výchovu na jiné instituce a očekává, že ony napraví chyby, kterých se ve výchově sama dopustila. Často k chybám dochází z důvodu nevhodného stylu výchovy. (Kraus, 2008)

Emocionální funkce

Tato funkce je zásadní a nezastupitelná. Pouze rodina dokáže vytvořit tak potřebné citové zázemí, pocit lásky, bezpečí a jistoty. Rodina emocionální funkcí uspokojuje u dítěte potřebu mít „svého člověka“ a identifikovat se s ním. Uspokojení této potřeby je základem pro vytváření základní životní jistoty. *„Je základem povědomí, že patří do spolehlivých a láskyplných mezilidských vztahů.“* (Helus, 2007, s. 150)

V důsledku nejrůznějších změn postupně přibývá rodin, které emocionální funkci plní jen velmi obtížně. Zaznamenáváme zvyšující se počet citově deprimovaných i týraných dětí. (Kraus, 2008)

Jestliže rodina neplní tuto funkci dobře, dochází k deformaci vazby na rodiče a vzájemné citové vztahy jsou slabé nebo neadekvátní. (Vágnerová, 1999)

Rekreační, relaxační funkce

Rekreace, relaxace, zábava – tyto aktivity se týkají všech členů rodiny. *„Jak rodina plní tuto funkci, se projeví např. v tom, do jaké míry tráví všichni členové rodiny pohromadě svůj volný čas, jakým zájmovým činnostem se věnují, jakým způsobem tráví dovolené apod.“* (Kraus, 2008, s. 83)

Nároky a požadavky na rodinu v dnešní společnosti stále vzrůstají. Důsledkem je, že některé rodiny své funkce plní jen nedostatečně.

1.4 Základní typy rodiny

Soužití rodičů s dítětem představuje komplex rozmanitých a stabilních kontaktů, které vytvářejí specifický vztah mezi rodiči a dítětem. **Úplná - nukleární rodina** zahrnuje oba rodiče a děti. Jestliže jsou v rodině další blízcí příbuzní, prarodiče, strýce, tety apod. označujeme tuto rodinu termínem **rozšířená rodina**. (Kraus, 2008)

Stále více se setkáváme s **rodinou neúplnou**, kterou tvoří jeden z rodičů aspoň s jedním dítětem. Příčinou neúplnosti rodiny může být smrt jednoho z rodičů nebo rozvod rodičů. *„Rozvodem, resp. rozpadem rodiny, ztrácejí děti možnost mnoha pozitivních zkušeností, především jistotu existence rodinné jednotky. Vztah dítěte k rodiči, který s ním trvale nežije, se mění. Vztah k rodiči, se kterým dítě žije, se mění*

také. Pokud děti žijí jen s matkou, chybí v rodině model mužské role." (Vágnerová, 1999, s. 199)

K rodině úplné, rozšířené a neúplné můžeme přidat **rodinu doplněnou**. Jedná se o rodinné společenství, ve kterém jeden z manželů je vlastním biologickým rodičem dítěte a druhý je tzv. nevlastní. (Matějček, 1992)

Péče o dítě může probíhat také formou náhradní rodinné i nerodinné péče. Jedná se o adopci, individuální pěstounskou péči a pěstounskou péči ve zvláštních zařízeních. Do pěstounské péče v tzv. zvláštních zařízeních patří Dětské vesničky s matkou, její pomocnicí a osmi cizími dětmi a dále rodinné skupiny s otcem, matkou a osmi cizími dětmi.

Náhradní péči zajišťují klasické dětské domovy, ale také dětské domovy bytového či rodinného typu. (Matějček, 1986)

1.5 Typy rodiny z hlediska funkčnosti

Jestliže se zamyslíme nad výše uvedenými funkcemi, které by měla rodina plnit, pak zjistíme, že jsme mluvili spíše o ideálu, než o každodenní realitě. Většinou se setkáváme s problémy, které musí řešit alespoň dočasně každá rodina. Některé rodiny se s těmito problémy nedokážou nikdy zcela vyrovnat. To má samozřejmě špatný vliv na jejich děti. (Helus, 2007)

Funkční rodina

Tato rodina se vyznačuje pevným spojenectvím mezi rodiči, které žádný vnější vliv nedokáže trvale ohrozit. Členové rodiny se respektují, otevřeně dávají najevo své city i své bolesti a nesouhlas. Jedním ze znaků funkční rodiny jsou vzájemné harmonické vztahy mezi jednotlivými členy. (Satirová, 1994)

„Oba rodiče vnímají děti podobně a mají vůči dětem podobná očekávání. Rodiče povzbuzují děti k řešení problémů, a to i v případech, kdy s řešením dítěte nesouhlasí. Rodiče mají v rodině jednoznačně vedoucí roli a hranice mezi generacemi je zcela jasná. Rodiče určují dětem zcela zřetelně hranice dovoleného chování. Pokud se rodiče v názorech na děti liší, nediskutují o tom před dětmi a děti do tohoto sporu nevtahují. Rodiče děti přiměřeně oceňují za úspěchy." (Matoušek, 1997, s. 134)

Problémová rodina

V problémových rodinách je málo projevů přátelství, málo radosti. V těchto rodinách je patrná určitá krize. Většinou je rodina schopna danou situaci vyřešit sama. Problémy v rodině jsou často řešeny rozchodem rodičů, ale také jinými způsoby. Důležité je, aby při řešení problémů trpěly děti co nejméně. *„Problémové rodiny vychovávají problémové lidi, a tím přispívají ke znehodnocování jejich lidské podstaty, která pak inklinuje ke zločinu, duševním chorobám, alkoholismu, drogové závislosti, chudobě, odcizení mládeže, terorismu a mnoha dalším sociálním problémům.“* (Satirová, 1994, s. 24)

Dysfunkční rodina

V těchto rodinách nejsou dostatečně plněny některé funkce. Rodina určité situace nezvládá a dochází k tomu, že jsou děti mnohdy vážně ohroženy. V takovýchto rodinách je nutné, aby zasáhly vnější instituce. *„V dysfunkčních rodinách, které se dostávají do odborné péče díky svým problémům, bývá pozorováno nápadně mnoho negativních emočních projevů, od ironizování až k otevřenému a přímému napadání. V těchto rodinách byla pozorována pozorovatelům až nepochopitelná hluchota ke stavu krajní psychické nouze některého člena. V méně extrémní podobě má nezáměr podobu cynického zlehčování signálů nepohody nebo nespokojenosti. Vyskytují se i neskrývané projevy beznaděje a zoufalství.“* (Matoušek, 1997, s. 133)

Afunkční rodina

„Afunkční rodina nezvládá své základní funkce, je vnitřně rozkládána a zásadně je narušován i socializační vývoj dítěte.“ (Kraus, 2008, s. 80) Podle Z. Matějčka (1992) afunkční rodina neplní vůči dítěti svůj účel a dítě vysloveně ohrožuje. Nezáměr o dítě přerůstá v nenávistný postoj vůči němu. Hledání nápravy v těchto rodinách je beznadějně. Je nutné hledat řešení mimo tuto rodinu. Většinou dochází k tomu, že soud rozhodne o umístění dítěte do dětského domova nebo do náhradní rodinné péče. (Helus, 2007)

2 VÝCHOVA

Výchova je obecně považována za sociální proces. Tímto procesem se jedinec stává kulturní, společenskou bytostí. Výchovné působení rodičů může probíhat slovně, gesty, ale také mimikou, tónem hlasu i veškerým dalším chováním.

Setkáváme se s různými definicemi výchovy od různých autorů.

„ V učebnicích pedagogiky se dočteme, že výchova je záměrné působení podněty z prostředí, tak aby bylo dosaženo určitých, poměrně trvalých, žádoucích změn v chování člověka.“ (Matějček, 1994, s. 14)

„Výchova je cílevědomým a záměrným vytvářením a ovlivňováním podmínek umožňujících optimální rozvoj každého jedince v souladu s individuálními dispozicemi a stimulujičích jeho vlastní snahu stát se autentickou, vnitřně integrovanou a socializovanou osobností.“ (Pelikán, 1995, s. 36)

Adler (in Pelikán, 1995, s.19) *„Ve výchově je nejdůležitější výchova k houževnatosti a samostatnosti, k trpělivosti v obtížných situacích, odstranění nesmyslného donucení, jakéhokoliv ponižování, posměchu, nadávek a trestů. Nejdůležitější je, aby dítě neztratilo víru ve svoji budoucnost.“*

Abychom porozuměli výchově, musíme především porozumět vztahu mezi vychovatelem a vychovávaným. Občas podléháme mylné představě, že je výchova věcí jednostranného působení dospělého na dítě. Tento výchovný vztah je ve skutečnosti vzájemný, oboustranný. Je důležité, aby vztah mezi rodiči a dítětem nabýval stále vyšších, vyspělejších forem. (Matějček, 1994)

Při výchově se formuje osobnost dítěte. *„Určitý základ je dán dědičností a projevuje se osobitým způsobem někdy již od prvních dnů života. Každé dítě má poněkud jinou dráždivost nervového systému, jinou potřebu potravy, jinou potřebu spánku, jinou potřebu tělesné aktivity atd. Na těchto základech pak další výchova staví, buduje, rozvíjí, utlumuje, povzbuzuje, kultivuje atd.“* (Matějček, 1994, s. 48)

Velice důležitá je citová výchova. Víme, že každé dítě je od narození zcela individuální lidskou bytostí. Některé děti jsou více citlivé, jiné méně. Život nám přináší denně spoustu situací, u kterých musíme bez přípravy správně výchovně zasahovat. *„A právě v těchto situacích „bez přípravy“ a „bez příručky“ se náš citový vztah k dítěti projeví nejvíce. A dítě si z nich nejvíce odnáší do života.“* (Matějček, 1986, s. 178)

Můžeme tedy říci, že dítě citově vychováváme, i když si to sami třeba ani neuvědomujeme. Již od sedmého měsíce života se u dítěte objevuje zřetelný citový příklon. Nejčastěji to bývá matka, ale může to být i jiný dospělý, který se chová

„mateřsky“. To, jak se chováme k dítěti v prvním roce jeho života, velice ovlivní jeho chování v dospělosti. (Matějček, 1986)

Osobnost rodičů rozhodujícím způsobem přispívá k utváření sociálního a emocionálního klimatu v rodině. Toto klima se pak stává nejvlastnějším životním prostředím dítěte.

Osobnost primárního vychovatele má ve vztahu k dítěti určitou projevou, jednací složku; jde o výchovné postoje a z nich plynoucí výchovné chování. Výchovné postoje k dítěti se tvoří ve složitém vývojovém procesu. Tento proces je ovlivněn celým vývojem osobnosti vychovatele. (Matějček, 1992, s. 60)

2.1 Styly rodičovské péče

Ve výchově je velmi důležitý vztah mezi rodiči a dětmi. Důležitá je především láska k dítěti, prostředí a podmínky, které dítěti poskytují pocit bezpečí. Každá rodina používá při výchově dítěte svůj styl výchovy. V průběhu výchovy však může dojít k tomu, že je určitý výchovný styl nahrazen stylem jiným. Tato změna může nastat například po rozvodu rodičů, kdy do rodiny přichází nový „rodič“, který zastává jiný výchovný styl.

Co si tedy představit pod pojmem výchovný styl. „*Je to souhrn záměrných i spontánních způsobů chování vychovatele k vychovávanému.*“ (Průcha, Walterová, Mareš, 1995, s. 259)

„Termín způsob výchovy, popřípadě výchovný styl, vyčleňuje z vysoce složitého souboru výchovných procesů klíčové momenty: zejména emoční vztahy dospělých a dětí, jejich způsob komunikace, velikost požadavků na dítě, způsob jejich kladení a kontroly. Projevuje se též volbou výchovných prostředků a způsobem reagování dítěte na ně.“ (Čáp, Mareš, 2001, s.303)

Jednotlivé výchovné styly vytváří u dětí odlišné způsoby chování a prožívání. Ve způsobu výchovy velmi důležitý emoční vztah rodičů a dětí. Podmínkou vhodného působení na děti je, aby byla mezi oběma stranami důvěra, porozumění, sympatie a úcta k osobnosti.

Ke zkoumání způsobu výchovy významně přispěl psycholog **K. Lewin**. Silně na něj zapůsobil rozdíl v postojích k dětem i rozdíl ve způsobu výchovy v nacistickém Německu a ve Spojených státech. Zkoumal, jak na skupiny dětí, které se scházely ke

společným zájmovým činnostem, působí odlišné styly výchovy. V roce 1939 na základě svého výzkumu dospěl k modelu **tří stylů výchovy**. Jednalo se o styl autokratický, styl liberální a styl integrační. Tyto styly typologicky vyjadřují celkový způsob výchovy. Mají své přednosti, ale také nedostatky. Jejich předností je, že jsou výrazné a dobře pochopitelné. Mezi nedostatky patří zejména to, že se nepodaří zařadit všechny případy do jednoho ze tří typů. (Čáp, Mareš, 2001)

V současnosti je asi nejvíce používán **model čtyř stylů výchovy**. Tento model tvoří autoritářský styl, autoritativně - vzájemný styl, shovívavý styl a zanedbávající styl.

Autoritářský styl

Rodiče, kteří tímto stylem vychovávají své děti, velmi často používají rozkazy a tresty. V rodinách s autoritářským výchovným stylem najdeme málo porozumění pro potřeby a zájmy dětí. Dochází zde k potlačování jejich iniciativy. Děti vychovávané autoritářským stylem jsou hodně závislé na vychovateli. Často se zvýšeně podřizují nebo jsou naopak agresivní. (Průcha, Walterová, Mareš, 1995)

Z výzkumů vyplývá, že výchovné autoritářství, kterému je dítě vystaveno nejčastěji ze strany otce, neblaze ovlivňuje vývoj jeho osobnosti. *„Z takového dítěte zpravidla vyrůstá jedinec, který je vůči nadřazeným osobám podřídový, ale vůči osobám mu podléhajícím reprodukuje otcovo autoritářství.“* (Helus, 2004, s. 46)

Tento výchovný styl vede často k tomu, že dítě ze strachu před autoritářskými, trestajícími rodiči popírá svou přirozenost. Má strach ze svých projevů.

Autoritativně - vzájemný styl

„Co je to vlastně autorita? Definuje se někdy jako prožívaný vztah převahy jedné osobnosti nad druhou a prožívaný vztah závislosti a opory jedné osoby v druhé.“ (Matějček, 1986, s. 308, 309)

V rodinách s tímto výchovným stylem působí na děti především dobré vzory, nikoli tresty. Rodiče uspokojují individuální potřeby dětí a podporují jejich spontánnost. Mezi rodiči a dětmi probíhají diskuse. Tento výchovný styl vede k rozvoji iniciativy a samostatnosti, ale také k zodpovědnosti, kázni a respektu k právům ostatních. (Průcha, Walterová, Mareš, 1995, s. 44) Autoritativně - vzájemný styl výchovy se běžně považuje za optimální a dítě nijak nepoškozuje.

Shovívavý styl

Tento styl je často označován jako svobodný nebo také volný. V rodinách s tímto stylem výchovy je řízení dětí velmi slabé nebo žádné. Na děti nejsou kladeny téměř žádné požadavky. „*Tento styl vede k malé odpovědnosti, nerespektování skupinových norem, snižuje integraci a organizaci práce ve skupině i efektivitu jejích výsledků.*“ (Průcha, Walterová, Mareš, 1995, s. 109)

Zanedbávající styl

Také s touto formou výchovy se setkáváme spíše ve skryté než ve zjevné podobě. Míra zanedbání je různá. Může se jednat o zanedbání lehké až po velmi hrubé. Zanedbané děti často najdeme v rodinách s nízkou socioekonomickou úrovní, v rodinách negramotných rodičů nebo v rodinách přistěhovalců. Děti jsou nadměrně přetěžovány prací, nechodí do školy a často bývají ponechány samy sobě. V rodinách, kde se objevuje asociální chování, je výchova dítěte zhoršována i nevhodným osobním příkladem dospělých. (Matějček, 1992)

2.2 Nesprávné a problematické výchovné postoje

Vedle čtyř zmíněných výchovných stylů můžeme uvést jiné rozdělení. Matějček například popisuje problematické až nesprávné výchovné vedení. Rozlišuje dvě skupiny způsobů výchovy. Do první řadí typy výchovy, v nichž jsou citové vztahy k dítěti pozitivní. Do druhé pak zařadil ty, které jsou typické svým negativním citovým postojem k dítěti. (Matějček, 1992)

Výchova zavrhuje

S touto výchovou se setkáváme převážně ve skryté formě. Rodiče se tímto způsobem chovají k dítěti tehdy, když jim připomíná nějaký životní nezdár. (Matějček, 1992) Dítě je pak často trestáno, utlačováno a omezováno. Na tuto výchovu dítě reaguje vzdorem, protestem, pasivitou a rezignací.

Výchova rozmazlující

Rodiče a často i další příslušníci rodiny na dítěti až nezdravě citově lpějí. „*Chtějí vědomě nebo podvědomě, aby zůstalo stále takto dětsky roztomilé, což současně znamená trvale „malé“, nedospělé, citově na nich závislé. Ze strachu, aby se jim dítě neodcizilo a nezkazilo, mu nedovolují postupně se osamostatňovat. Ve snaze upoutat je k sobě nekladou na ně žádné nároky, odstraňují mu z cesty všechny překážky, podřizují se jeho přáním a náladám, posluhují mu.*“ (Matějček, 1992, s. 62)

Rodiče u takto vychovávaného dítěte brzy ztrácejí autoritu. Neuvědomují si, že touto výchovou dítěti nedodávají dost jistoty a sebedůvěry pro náročné soužití s druhými lidmi.

Výchova příliš úzkostná a příliš protektivní

Rodiče mají strach, aby si dítě neublížilo, a proto mu brání v činnostech, které jsou z jejich pohledu nebezpečné. Dítě nemůže vyvíjet vlastní aktivitu, je neustále omezováno a nemá dostatek volnosti. Je ve stavu neustálé frustrace. (Matějček, 1992)

To, jakým způsobem se dítě s touto výchovou vyrovná, záleží na jeho temperamentu a ostatních životních okolnostech.

Výchova s přepjatou snahou o dokonalost dítěte (perfekcionismus)

Rodiče usilují o to, aby dítě bylo co nejdokonalejší. Chtějí především dítě úspěšné. Neumí však realisticky hodnotit jeho možnosti. „*Často přenášejí na dítě svou neuspokojenou touhu po určitých hodnotách, jichž se jim v životě nepodařilo dosáhnout a kterých by nyní mělo dítě dosáhnout za ně. Dítě se tak stává nástrojem kompenzace jejich vlastní neuspokojenosti.*“ (Matějček, 1992, s. 63)

Dítě je touto výchovou přetěžováno, a proto často zaujímá různé obranné postoje.

Výchova protekční

Také při této výchově se rodiče snaží, aby dítě dosáhlo těch hodnot, které oni pokládají za důležité. Nezáleží jim však na způsobech, kterými těchto hodnot dosáhnou. „*Nejde jim o to, aby dítě bylo dokonalé, ale aby se dostalo tam, kde je chtějí mít. Dítěti ve všem pomáhají, pracují za ně, zařizují všechno za ně, odklízají mu z cesty překážky.*“ (Matějček, 1992, s. 63)

V rodině s touto výchovou nemají všichni stejná práva a povinnosti.

2.3 Modely způsobu výchovy

K prvním pokusům o klasifikaci základních rodičovských postojů k výchově dětí patří pokus **O. Connera**, který byl publikovaný již v r. 1937. Naznačil důsledky rodičovských postojů pro formování sebepojetí dítěte a vliv postojů na utváření jeho osobnosti.

Tabulka č. 1: Typologie rodičovských pozic

Typ pozice	Charakteristické slovní vyjádření	Způsob jednání s dítětem	Vliv na rozvoj osobnosti dítěte
Akceptace a láska	„Dítě je středem mého zájmu“	Něha, činnosti s dítětem	Pocit bezpečí, normální vývoj osobnosti
Zjevné odmítnutí	„Nenávidím to dítě, nebudu se jím vzrušovat“	Nezájem, tvrdost, vyhýbání se kontaktům	Agresivita, zločinnost, emocionální nevyvinutost osobnosti
Přílišná náročnost	„Nechci dítě takové, jaké je“	Kritéria, nedostatek pochval, neustálé napomínání a hledání chyb	Frustrace, nedostatek sebedůvěry
Přehnaná péče a starostlivost	„Udělám všechno pro dítě, obětuji mu svůj život“	Přílišná péče, dělání všeho pro i za dítě při současném omezení svobody	Infantilismus, zvláště v sociálních vztazích, neschopnost samostatnosti

(Pelikán, 1995, s. 180)

F. Robaye věnoval svoji pozornost vlivu typu rodičovské výchovy na úroveň očekávání a úroveň aspirace dítěte, neboli, jak může rodinná výchova ovlivnit sebereflexi dítěte. Došel k závěru, že je nutné rozlišit úroveň očekávání a úroveň aspirace. **Úroveň očekávání** je vymezena cílem, o kterém si dítě myslí, že ho může dosáhnout. **Úroveň aspirace** se vztahuje k cílům, kterých chce dítě dosáhnout, aby mohlo být spokojeno samo se sebou. Sebehodnocení je závislé na poměru úspěchu a aspirace.

Tabulka č. 2: **Vliv typu rodinné výchovy na úroveň očekávání a aspirace dítěte**

Dítě pod vlivem rodinné výchovy	Úroveň očekávání	Úroveň aspirací
Nefrustrované, milované, vychovávané shovívavě, vyvíjející se k vyrovnanému dospívání	vysoká	mírná
Nadměrně ochraňované, milované, ale udržované v závislosti	nízká	mírná
Vychovávané přísně, milované náročně, v pevném rámci trestů a odměn, umí usměrnit svoje pudy na dovolené náhradní objekty	vysoká	vysoká
Vrtošivě frustrované	nízká	vysoká, ale většinou nerealizovatelná

(Pelikán, 1995, s. 181)

Jestliže porovnáme výše uvedené tabulky, najdeme shodu v tom, že láska k dítěti, která dává dětem pocit bezpečí, nesmí přerůst v přehnanou péči a starostlivost, v nadměrnou ochranu a závislost na vychovatelích. Předpokladem k vysokým reálným očekáváním a aspiracím je přiměřená míra náročnosti. Náročně láskyplný vztah se přiměřeně odráží v sebereflexi dítěte. Naopak nepřiměřená výchova vede k nepřiměřeným důsledkům jak v sebereflexi, tak v dalším vývoji osobnosti. (Pelikán, 1995)

Jak už je výše uvedeno, ke zkoumání způsobu výchovy významně přispěl také psycholog **K. Lewin**. V roce 1939 na základě svého výzkumu dospěl k modelu **tří stylů výchovy**. Tyto styly typologicky vyjadřují celkový způsob výchovy. K odstranění nedostatků typologického přístupu posloužil roku 1959 nový model

způsobu výchovy **E. S. Schaefera**. Jednalo se o **model dvou dimenzí rodičovských postojů**. Dimenze emočního vztahu vyjadřuje citový postoj rodičů k dítěti. Ten může být kladný- láskyplný, přátelský, nebo záporný- chladný, nepřátelský. Dimenze řízení se týká kontrolování, zákazů a příkazů. Jedná se o minimální, slabé řízení, kdy je dítěti ponechána volnost nebo maximální, silné řízení, kdy je dítě přísně kontrolováno. Také tento model měl své nedostatky.

Model dvou dimenzí zcela nevytlačil modely typologické. D. Baumrindová, E. E. Maccobyová a J. A. Martin obnovili klasické styly K. Lewina a v roce 1983 uveřejnili upravenou podobu této typologie s rozlišením čtyř stylů výchovy.

Tabulka č. 3: **Baumrind, D., Maccoby, E. E., Martin, J. A., 1983, Model čtyř stylů výchovy**

Rodiče	odmítající	akceptující
nároční a kontrolující	autoritářský styl 1	autoritativně- vzájemný styl 4 5
nenároční a nekontrolující	zanedbávající styl 2	shovívavý styl 6 8

(Čáp, Mareš, 2001, s. 306)

Čáp a kol. zkoumali vztah způsobu výchovy k chování a vlastnostem mladistvých. Postupně došli k analyticko- syntetickému modelu, který je **nazván model devíti polí**. Jestliže porovnáme tabulku č. 3 a č. 4 zjistíme, že autoritářský styl z tabulky 3 odpovídá poli 1 v tabulce 4, autoritativně- vzájemný styl odpovídá poli 4 a 5, zanedbávající styl poli 2 a shovívavý styl poli 6 a 8.

Tabulka č. 4: Čáp, J., 1994, 1995, Model devíti polí způsobu výchovy

Řízení				
Emoční vztah	silné	střední	slabé	rozporné
záporný	1 výchova autokratická, tradiční, patriarchální		2 liberální výchova s nezájmem o dítě	3 pesimální forma výchovy, rozporné řízení se záporným vztahem
záporněkladný	9 výchova emočně rozporná, jeden z rodičů zavrhuje, druhý extrémně kladný nebo dítě je s ním v koalici			
kladný	4 výchova přísná a přitom laskavá	5 optimální forma výchovy se vzájemným porozuměním a přiměřeným řízením	6 laskavá výchova bez požadavků a hranic	7 rozporné řízení relativně vyvážené kladným emočním vztahem
extrémně kladný			8 kamarádský vztah, dobrovolné dodržování norem	

(Čáp, Mareš, 2001, s. 306)

3 VÝCHOVNÉ PROSTŘEDKY

K charakteristickým znakům výchovy patří „zaměření“, které je určováno představou vychovatele, k jakým změnám v chování dítěte by mělo dojít a v jakých formách by se chování mělo ustálit. *Podněty z prostředí, které jsou k takovému cíli záměrně uváděny v činnost, jsou tzv. „výchovné prostředky“.* (Matějček, 1994, s. 14)

K základním výchovným prostředkům patří **kladení požadavků a kontrola jejich plnění**. Kladné výchovné požadavky stimulují dítě k příznivému způsobu života a vývoji. Jestliže je kladeno málo požadavků, dochází k tomu, že se osobnost dítěte nevyvíjí nebo se vyvíjí nedostatečně. Vývoj osobnosti probíhá příznivě při středních požadavcích, které mírně překračují přítomné předpoklady. Nepřiměřeně vysoké požadavky působí nepříznivě na psychosomatický stav a vývoj dítěte. Při požadavcích na výkon a chování dítěte by se mělo přihlížet k jeho aktuálním možnostem, k věku, dosaženému stupni vývoje a také k individuálním rozdílům mezi dětmi. Dítě přijímá požadavky od dospělého, který je laskavý a milující. Naproti tomu nepřijímá požadavky od vychovatele, který je nesympatický a nemá pro dítě porozumění., *Požadavky nestačí*

vytyčovat, důležitá je i kontrola jejich plnění; pokud se nekontroluje, dítě přestává brát požadavky vážně, neřídí se jimi. Záleží i na způsobu, jímž se požadavky kladou a kontrolují, na zabarvení hlasu, na mimice a gestikulaci dospělého, na jeho emočním projevu. Požadavek lze vyslovit jako příkaz, ale také jako žádost či prosbu, formou otázky, náznaku." (Čáp, Mareš, 2001, s. 251-252)

Výchovné prostředky mají ve výchově jedince důležité postavení. Výchova je uskutečňována prostřednictvím odměn a trestů. Většinou se jednotlivé formy odměn nebo trestů navzájem doplňují.

Obyčejně si ani neuvědomujeme, kdy jsme dítě začali vychovávat. A právě v prvních a často nejdůležitějších fázích vývoje dítě se dopouštíme závažných chyb. Často nám uniká, jak významně do života dítěte zasahujeme.

Naše postoje k výchovným metodám se tvoří dříve, než se staneme vychovatelem a než začneme tyto metody při výchově používat. Odrážejí se v nich zkušenosti z našeho dětství. (Matějček, 1994)

3.1 Odměny a tresty

Základními výchovnými prostředky jsou odměny a tresty. Jejich pomocí máme děti vést k určitým výchovným cílům.

Tresty

Tresty mají v naší kultuře dlouhou tradici. V současné době se hodně diskutuje o tom, zda používat tělesné tresty.

Co je to vlastně trest? Trest není jen to, co je vidět navenek, ale především to, co se děje v dítěti samém. Co přitom dítě prožívá. Trest je nepříjemný, ponižující a tísnivý pocit, kterého bychom se chtěli co nejdříve zbavit a kterému bychom se pro příště určitě chtěli vyhnout. **Trest má trojí význam.** Má napravit škodu, která vznikla určitým špatným chováním. Dále má trest působit tak, aby se podobné jednání neopakovalo. Poslední a pravděpodobně nejdůležitější význam trestu je, že má současně z viníka sejmut pocit viny (Matějček, 1986). Tresty můžeme rozdělit na **fyzické** (tělesné), které jsou nejčastěji používány u malých dětí. Tyto tresty jsou s narůstajícím věkem dítěte

nahrazovány **psychickými** tresty. Jedná se nejčastěji o **výčitky, posměšky, ponižování a vyhrožování**. Za trest je pokládán i zákaz oblíbené činnosti nebo donucení k neoblíbené činnosti. „Zmiňme také starou výchovnou „trestající“ metodu, kterou J. J. Rousseau nazval **zákonem přirozených následků**. V této metodě jde o to, že je dítě konfrontováno s bezprostředními následky svých činů a že trest nepřichází od vychovávající osoby, ale přirozeně z prostředí.“

[cs.wikipedia.org/wiki/Trest_\(výchovný_prostředek\)](https://cs.wikipedia.org/wiki/Trest_(výchovný_prostředek))

Odměny

„ Odměnou nemusí být vždycky to, co my za odměnu pokládáme, ale to, co jako odměnu prožívá dítě. Onen příjemný, povznášející prožitek uspokojení nad dílem, které bylo dobře přijato těmi, na kterých nám záleží.“ (Matějček, 1986, s. 184) **Odměna má větší dosah a účinnost**. Navozuje a utvrzuje to správné, naproti tomu trest špatné chování jen zastavuje. Pro dítě je největší odměnou vědomí, že udělalo radost někomu, kdo ho má rád. Mezi nejčastější odměny patří **pochvala, úsměv, kladné hodnocení, věcný nebo peněžní dárek**. Odměnou může být také **umožnění zážitků**, po kterých dítě touží např. návštěva sportovního utkání nebo nějaký výlet.

Každé dítě je jedinečnou lidskou bytostí. Máme-li s různými dětmi dosáhnout stejného cíle, pak s nimi musíme jednat s ohledem na jejich individualitu. Platí to, jak pro výchovu, tak pro používání odměn a trestů. Stejná odměna a stejný trest budou mít pro každé dítě trochu jiný význam. Záleží to na osobnosti dítěte, na jeho duševním stavu v daném okamžiku i na společenské roli, ve které se dítě právě nachází.

Výsledky výzkumů jednoznačně dokazují, že výchova, která je založena spíše na odměnách, má lepší výsledky než výchova, kde jsou užívány převážně tresty. Odměny podporují učení. Klíčový význam pro výchovu má především sociální učení. Účinky trestů je velmi obtížné předvídat. Důležité je také množství použitých odměn. Skinner zjistil, že odměna působí silněji, jestliže se užívá občas, a ne po každém správném výkonu. (Čáp, Mareš, 2001)

Někteří psychologové kladou proti odměnám a trestům **povzbuzení**. Jde o to soustředit se na schopnosti a úspěchy dítěte, abychom v něm vybudovali sebedůvěru a

sebeúctu. Je nezbytné, abychom přijímali dítě takové, jaké je a ne takové, jaké by mohlo být; naslouchat mu; projevovat dítěti důvěru; zaměřit se na dobré nápady dítěte; ocenit i snahu a jednotlivá zlepšení. Často působí silněji **osobní příklad, vzor** nebo **model** než odměny a tresty. Dítě si vybírá určitý model, který potom napodobuje. Důležité je, že dítě si vybírá dobrovolně, bez nucení. (Čáp, Mareš, 2001)

Výchovné prostředky by měly být **přiměřené** osobnosti dítěte a jeho věku. Obecně platí, že s postupujícím věkem dítěte se účinnost jednotlivých odměn a trestů mění. Při používání trestů je nezbytné, aby byly pro dítě **srozumitelné**. Je-li dítě trestáno, musí si být vědomo svého přestupku. Jestliže neví za co je trestáno, je uváděno ve zmatek a napětí. Velmi důležité je, aby soustava odměn a trestů byla **bohatá a členitá**. Výchovné prostředky, které se neustále opakují, ztrácí na svém významu. U opakujících se pochval se vytrácí povzbuzující účinek a stejně je tomu u trestů, které pak nemají odstrašující účinek. Je nutné, aby si vychovávající jedinec uvědomil, že v odměnách ani trestech se nemá přehánět. Jsou-li používány příliš silné tresty, dochází u dítěte k útlumu, k pasivitě, apatii, nebo naopak vedou ke vzdoru, vzpouře a k touze po pomstě. Při používání odměn a trestů je potřeba, abychom byli **důslední**. Jestliže dítě za určité chování jednou pochválíme a podruhé potrestáme, neví, jak se má příště zachovat. (Matějček, 1994)

4 DŮSLEDKY NEVHODNÉHO VÝCHOVNÉHO PŘÍSTUPU RODIČŮ

Jak už bylo uvedeno výše, rodiče používají při výchově různé výchovné styly. Některé z nich mají na vývoj dítěte pozitivní vliv, jiné ovlivňují dítě negativně. Protože se stále častěji setkáváme s problémovým chováním dětí, zaměřila jsem se v této kapitole na to, jak nevhodné působení rodičů ovlivňuje vlastnosti a projevy dětí.

Děti jsou od narození svébytnými osobnostmi s individuálními charakteristikami. Jedním z nejčastějších výchovných prohřešků rodičů je nerespektování individuality dítěte. Rodiče neberou ohledy na individuální potřeby, sklony, tendence, temperament či životní zaměření dítěte. (Matějček, 1986)

„Děti jsou tedy různé. A naše základní teze zní: máme-li s různými dětmi dosáhnout stejného výchovného cíle, tj. harmonického, optimálního rozvoje jejich osobnosti,

musíme s každým jednat trochu jinak." (Matějček, 1986, s. 189) Kdybychom k dětem přistupovali vždy stejně, stejnými výchovnými prostředky a metodami, možná by to některým vyhovovalo, ale na některé by to mohlo působit neblaze.

Jednotlivé psychické potřeby se mohou ovlivňovat. Jestliže některá není uspokojována v dostatečné míře a po dostatečně dlouhou dobu, dochází v dané oblasti ke změně. Stimulace psychického vývoje závisí zpravidla na stylu rodinné výchovy. *„Nestandardní psychický vývoj, který stimuluje rozvoj jiných osobnostních vlastností, může být pozitivní i negativní.“* (Vágnerová, 1999, s. 13) Jde zejména o odlišné hodnoty a normy chování, způsob komunikace a charakter mezilidských vztahů.

Důsledky autoritářského stylu

Často se stává, že děti, které jsou od malička bezvýhradně podrobeny rodičovské moci, se náhle proti této autoritě vzeprou. Rodiče se s touto situací těžko vyrovnávají a dochází k častému fyzickému trestání. Potrestané dítě prožívá hlubokou frustraci. Prožívá ponížení, ublížení, vztek a touhu po pomstě. Tyto emoce vedou k agresivním projevům, k násilnému nebo až k delikventnímu chování. Také psychické trestání zanechává na dítěti nezvratné následky. U dětí takto trestaných se často formuje labilita, mnohdy dochází k psychosomatickým obtížím a neurózám. (Čáp, Mareš, 2001)

Nevhodná výchova například podceňování, přemrštěné nároky nebo bezohlednost vedou k pocitu méněcennosti. Děti s komplexem méněcennosti jsou nesmělé, přecitlivělé a mají strach z posměchu. (Říčan, 1975) Nesprávným výchovným působením může dojít k traumatizování dítěte a k vnesení úzkosti do jeho vztahu k sobě samému, ke svým vlastním sklonům a projevům. Dochází k tomu u dětí, které jsou zvýšeně citlivé na to, jak na jejich projevy a sklony reagují rodiče. Často dochází k tomu, že jsou rodiče méně citliví na to, jak dítě jejich reakce prožívá. Dítě se pak bojí projevit svá přání, touhy, ztrácí odvalu, chuť a touhu navazovat vztahy s dalšími lidmi, protože očekává špatnou reakci od rodičů.

K problémům dochází také ve chvíli, kdy se rodiče snaží vývoj dítěte uspíšit a některé jeho fáze prostě přeskočit. Jde o to, aby bylo dítě „starší“. K největšímu náporu na děti dochází v období batolete a v předškolním věku. Tento postoj zastávají spíše otcové, kteří chtějí mít doma „velkého chlapa“. Nebezpečné je především to, že rodiče nerespektují potřeby dítěte v jednotlivých vývojových fázích a na úkor dítěte uspokojují potřeby své. Odmítají také aktivity, které jsou pro určité období typické.

Dítě na tento postoj rodičů reaguje tak, že se navenek chová jako „malé velké“. Změny jsou patrné jak na úpravě vnějšího zjevu, tak na stylizaci vnitřního světa prožitků a hodnot. U rodičů často dochází ke zklamání, protože nejsou naplněna jejich očekávání. V rodině potom dochází ke konfliktům, které dítě těžko snáší. (Matějček, 1986)

Důsledky zanedbávajícího stylu

Dítě značně strádá, když zjišťuje, že si ho nikdo nevšímá, že nikoho nezajímá co dělá a co ho zajímá. Raději snáší trest než nezáměrem ze strany blízkého okolí. Na druhé straně se může dítě rodičům odcizit, když si ho všimají až přespříliš a ustavičně a necitlivě mu zasahují do jeho činností. (Helus, 1984)

U některých dětí můžeme sledovat vážné obtíže v citových vztazích. Jedná se o děti, které dlouho žily v citově chudém prostředí. Citové neuspokojení dítěte směřuje k tomu, že dítě hledá náhradní uspokojení. Někdy ho najdou v tom, že se přejídají, někdy se zaměřují jen na sebe a své prožitky a někdy i v tom, že někomu působí bolest. Takové děti potom mohou týrat druhé děti, žalují, trápí zvířata. Je potom těžké, aby se naučily mít někoho rády a v dospělosti byly někomu citovou oporou.

Dítě vychovávané v prostředí chudém na smyslové a citové podněty, může vážně zaostávat ve vývoji rozumových schopností. Duševní strádání, které je označováno odborným termínem „psychická deprivace“, může působit nepříznivě na vývoj lidského charakteru. (Matějček, 1986)

Důsledky výchovy s přepjatou snahou o dokonalost dítěte (perfekcionismus)

Rodiče často chtějí děti vtěsnat do svého ideálu, snaží o to, aby jejich dítě bylo perfektní, a nedokážou si představit, že by tomu tak nebylo. Dítě tak žije pod neustálým tlakem, že stále ještě není dokonalé. Pod neustálým tlakem perfekcionistačeských požadavků dochází k tomu, že je dítě vyčerpáno a ztrácí radost z činností, které by za běžných podmínek dělalo rádo. Děti často trpí pocitmi méněcennosti, podceňují se. Dochází k tzv. obranným reakcím, kdy se dítě snaží od povinností a úkolů uniknout. Jedná se o útoky do nemoci, apatie, netečnosti nebo regrese. Nežádoucím důsledkem perfekcionismu je narušení vztahu mezi dětmi a rodiči a to hlavně v dospívání.

Některí rodiče při své výchově vykonávají na dítě nátlak tím, že poukazují na jeho morální špatnost. Dávají mu najevo, že jim způsobuje bolest a zklamání tím, jaké je. Podstatou této výchovy je, že rodiče působí krajními prostředky na svědomí dítěte.

Snaží se mu vnuknout pocit mravní nedostatečnosti a zavrženíhodnosti. Dítě se trápí výčitkami svědomí, je naplňováno neustálým strachem a úzkostí, že svým chováním opět ublíží rodičům. Proto se snaží o potlačení své přirozenosti a spontaneity. Je smutné, upjaté, bojí se pracovat na svém rozvoji, a namísto toho se nepřiměřeně hlídá.

Důsledky příliš úzkostné a příliš protektivní výchovy

Další výchovné úskalí představuje sklon rodičů, neustále dítě ochraňovat. Rodiče se neustále zabývají tím, jestli jejich dítě není v něčem omezováno, jestli je dobře rozuměno jeho problémům. Často si nechtějí připustit, že nedostatky jsou v jejich dítěti nebo v nich samotných. V důsledku tohoto ochránářského postoje rodičů ztrácí dítě schopnost vyrovnat se s těžkostmi nebo na sebe vzít zodpovědnost. Spoléhá se pouze na rodiče, že vše vyřeší za něj. Dítě sklouzává k chytračení a vypočítavosti. Ví, že když udělá něco špatného, rodiče to stejně obrátí v jeho prospěch. Ostatní vrstevníci zaujímají k dítěti negativní postoj a to je potom stále více izolováno.

Ochranářský, protekcionistický postoj může mít i jinou formu než byla předešlá. V některých případech rodiče neútočí a nejsou v prosazování zájmů dítěte navenek aktivní. Reagují tak, že dávají spolutrpitelsky najevo, jak hluboce s dítětem sdílí nespravedlnost a křivdu, kterou nemůže změnit. Tento výchovný styl formuje v dítěti zatrpkllost a nedůvěru v lidskou pomoc. Dítě začíná přijímat složitější životní situace jako osudové. Straní se lidí a uzavírá se do soukromí.

Důsledky shovívavého stylu

Někdy rodiče ponechávají dítěti iniciativu ve všem, co chce. Svoji úlohu vidí v tom, že dítěti slouží, ve všem mu vyhoví a zařídí všechno tak, jak si přeje. U tohoto výchovného postoje dochází k obrácení rolí rodičů a dětí. Výchovná iniciativa nepramení z rodičů, ale ze samotného dítěte. Jestliže rodiče dítěti zaslepeně posluhují, pěstují v něm sobectví, slabou vůli, svéhlavost a nedostatečnou odolnost vůči zátěžím.

Další důsledky nevhodného výchovného přístupu rodičů

V rodině získává dítě své prvopočáteční životní zkušenosti, které mohou ovlivnit jeho další vývoj. Dítě získává jak pozitivní, tak i negativní zkušenosti. Negativní prvopočáteční zkušenost mohou poskytnout rodiče, kteří často reagují podrážděně a nedovedou projevit láskyplný přístup. Dítě tak získá základní negativní zkušenost, že

nemá své pevné místo, kde by se ho někdo zastal. Čím jsou negativní zkušenosti větší, tím více je dítě uplatňuje na další lidi.

V některých rodinách není vytvořen potřebný řád soužití a výchovy. Všechno se děje pokaždé jinak. Někdy je dítě za určitou věc pochváleno, jindy potrestáno a není schopné se v tom orientovat. Postupně nabývá zkušenost, že všechno je možné tak i jinak, že se to s rodiči musí umět a nebo je prostě nebrat tak vážně. U dítěte se postupně vyvíjí sklon hledat klíčky a vytáčky pokaždé, když to vypadá, že o něco doopravdy půjde. Z dítěte, které je postižené takovouto výchovou může vyrůst stejný slaboch, jako byli jeho rodiče. (Helus, 1984)

K negativním změnám v chování dětí dochází také v rodinách, kde se rozpadá vztah rodičů. Na rozpad rodinného zázemí reagují jinak chlapci a jinak dívky. Chlapci reagují agresivně, jen velmi těžko se přizpůsobují novým podmínkám. Chování dívek je méně nápadné, více se stahují do sebe a své problémy nedávají tolik najevo. Rozvod rodičů vzbuzuje v dětech pocit ohrožení, úzkosti a napětí. Děti z rozvedených rodin bývají více dráždivé a nervózní, více přecitlivělé a méně svědomité. (Vágnerová, 1999)

Ohroženy jsou také děti, které vyrůstají v rodinách jen formálně udržovaných, ale vnitřně rozpadlých. Takovéto poměry v rodině můžou být pro dítě škodlivější než fyzická nepřítomnost jednoho z rodičů. Podobně jsou na tom i děti, které jsou nežádoucí a odmítané.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

5 CÍL VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ

V praktické části mé bakalářské práce na téma Vliv výchovných stylů v rodině na chování dítěte, bylo hlavním cílem zjistit, které výchovné styly jsou v rodinách nejvíce používány a jaké postoje zaujímají rodiče k odměnám a trestům.

6 METODY VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ

Vzhledem k cíli výzkumu byl použit smíšený plán výzkumu. U tohoto typu výzkumu byly využity jak kvalitativní, tak kvantitativní výzkumné metody.

V první části výzkumu jsem použila kvalitativní metodu sběru dat - polostrukturovaný rozhovor. Tato metoda mi umožnila sledovat zkoumaný jev do hloubky a zároveň mi poskytla podrobnější informace. V druhé části následuje kvantitativní metoda sběru dat pomocí strukturovaného dotazníku. Tato metoda mi umožnila získat důležité informace od velkého počtu respondentů.

Před zahájením svého výzkumu jsem si pro rozhovor předem připravila otevřené otázky. Rozhovory jsem uskutečnila ve třech rodinách, které jsem si záměrně vybrala, protože je znám déle a věřím, že mi poskytly nezkreslené informace pro můj výzkum.

Dotazník zahrnuje celkem dvanáct uzavřených otázek. Před samotným zadáním byl ověřen v tzv. „předvýzkumu“. Zjišťovala jsem především, zda jsou jednotlivé položky respondentům srozumitelné.

Výzkumné otázky:

Jaké postoje zaujímají rodiče k odměnám a trestům?

Které výchovné styly jsou v rodinách nejvíce používány?

Přenáší se výchovné styly z generace na generaci?

Předpoklady:

P1 Předpokládám, že při výchově dětí jsou více používány odměny než tresty.

P2 Předpokládám, že při výchově dětí je v dotazovaných rodinách nejvíce používán autoritářský a shovívavý styl.

P3 Předpokládám, že při výchově dětí zastává otec přísnější výchovu než matka.

7 POPIS VÝZKUMNÉHO SOUBORU

Rozhovory jsem prováděla ve třech rodinách, které byly ochotny mi poskytnout potřebné informace k mému výzkumu. Protože znám tyto rodiny osobně, mám větší jistotu, že výpovědi, které jsem získala, nejsou zkreslené. Před jednotlivými rozhovory jsem si připravila soubor základních otázek a několik otázek doplňujících. V průběhu rozhovoru jsem otázky podle situace upravovala a upřesňovala. Rozhovory byly realizovány v domácím prostředí respondentů. V úvodu rozhovoru jsem respondenty seznámila s účelem našeho rozhovoru. Protože se jednalo o získávání citlivých informací, ujistila jsem každého respondenta vždy předem, že informace, které mi poskytne, budou použity výhradně pro moji bakalářskou práci a společně jsme se domluvili na dalších podmínkách anonymity. V každé rodině jsem respondenty požádala o souhlas s nahráváním rozhovoru na diktafon.

Ve všech rodinách probíhaly rozhovory v přátelské atmosféře. Všichni respondenti ochotně odpovídali na položené otázky. Při rozhovorech s prarodiči jsem někdy nemusela pokládat žádné otázky, stačilo navodit téma a rozhovor se pozvolna změnil ve vyprávění, které mi poskytlo dostatečné informace. Jednotlivé rozhovory trvaly přibližně půl hodiny.

Při rozhovorech v rodinách byly kladeny tyto otázky:

1. Kdo se podílel na výchově dětí?
2. Jaký byl přístup rodičů k dětem?
3. Měli oba rodiče stejný postoj k výchově?
4. Byly při výchově používány odměny a tresty?
5. Jaké odměny a tresty byly nejvíce používány?
6. Vychováváte svoje děti stejným způsobem, jakým jste byli vychováni vy?

O vyplnění dotazníků jsem požádala rodiče, jejichž děti chodí do naší mateřské školy. Z celkového počtu rozdaných 70 dotazníků byla návratnost 52, tedy 74,29%. Z těchto dotazníků bylo 5 chybně vyplněno, do zpracování bylo tedy zařazeno 47 vyplněných dotazníků.

V dotazníku byly respondentům položeny tyto otázky:

1. Myslíte si, že je vhodné, používat při výchově dětí odměny?
2. Jestliže používáte odměny, jaké používáte nejčastěji?
3. Myslíte si, že je vhodné, používat při výchově dětí tresty?
4. Jestliže používáte tresty, jaké používáte nejčastěji?
5. Jaký výchovný postoj je podle vás správný?
6. Myslíte si, že by měly mít děti nějaké povinnosti?
7. Myslíte si, že by měla mezi dětmi a rodiči probíhat diskuse?
8. Myslíte si, že by dětem měly být dány určité hranice v jejich chování?
9. Myslíte si, že by se rodiče měli zajímat o to, co dělají jejich děti?
10. Jaký je váš přístup k výchově dětí?
11. Domníváte se, že vychováváte svoje děti stejným způsobem, jako jste byli vychováni vy?
12. Myslíte si, že svou výchovou můžete ovlivnit chování vašeho dítěte?

8 PREZENTACE ZJIŠTĚNÍ

8.1 Analýza rozhovorů

Při jednotlivých rozhovorech jsem se snažila klást otázky tak, abych získala informace, pomocí kterých budu moci určit výchovné styly rodin. Tyto informace jsem potom porovnávala s údaji uvedenými v tabulkách č. 3 na str. 24 a č. 4 na str. 25.

Při analýze rozhovorů jsem zjistila, že ne vždy lze určit v rodině pouze jeden výchovný styl. V některých rodinách se rodiče shodují na výchově svých dětí, v jiných rodinách se výchovný postoj rodičů liší. Zajímavé je zjištění, že jednotlivé výchovné styly nejsou pokaždé přenášeny z generace na generaci. Někdy jsou přenášeny pouze částečně. Z analýzy rozhovorů je dobře patrné používání odměn a trestů.

Rodina A

Výchova paní M 63 let

Paní T je ze čtyř dětí. Ona byla třetím dítětem. Když jí bylo osm let, narodila se jí čtvrtá sestra. Byla „mazánkem“ rodiny. Paní T to velmi těžce nesla, protože do té doby jí byla matka hodně k dispozici a najednou na ni nebyl čas. Dlouho měla tento problém v sobě nevyřešen. Otec byl velmi pracovně vytížen, proto výchovu zajišťovala převážně matka. Její výchova byla přísná, důsledná, ale láskyplná. Matka měla hodně práce okolo domácnosti, a tak nezbývalo mnoho času na povídání si s dětmi. Děti musely také pomáhat v domácnosti a hospodářství. Odměny se ve výchově téměř neobjevovaly. Z trestů se nejvíce používalo vyhubování, občas tělesný trest. V dětství měla paní M nízké sebevědomí, které se časem zvýšilo. Nedokázala se příliš prosadit. Spíše se podřizovala druhým.

Při výchově paní M bylo použito silné nebo střední řízení a emoční vztah byl kladný. Jednalo se o autoritativně- vzájemný styl.

Výchova pana T 63 let (manžel paní M)

Pan T je ze tří dětí. Narodil se jako druhé dítě. Otec dojížděl daleko za prací, na výchově se příliš nepodílel. Výchovu zajišťovala převážně matka. I přestože byla plně vytížena, hodně se dětem věnovala. Její výchova byla mírná a laskavá. Pan T v dětství nezažil, že by něco nesměl, byl rozmazlený. Tresty neznal. Měl vysoké sebevědomí.

Při výchově pana T bylo použito slabé řízení a emoční vztah byl kladný až extrémně kladný. Jednalo se o shovívavý styl.

Výchova paní Z 39 let (dcera paní M a pana T)

Paní Z je čtyř dětí. Narodila se jako třetí dítě. Vedoucí postavení ve výchově dětí měla maminka. Její výchova byla důsledná, ale chápající a láskyplná. Paní Z byla hodně závislá na mamince, ta ji hodně podporovala. Měly a stále mají kamarádský vztah. Výchova otce byla volnější. Otec více prosazoval ostatní sestry, paní Z bral méně na vědomí. To mělo vliv na její sebevědomí, které bylo poměrně nízké. K povinnostem dětí patřilo uklízení, mytí nádobí, vynášení koše, později vaření a práce v lese. Mezi odměny patřila pochvala, pohlázení, šlo se na zmrzlinu. Finanční odměny se nepoužívaly. K trestům docházelo velmi zřídka. Občas byl zákaz sledování televize. Největším trestem pro paní Z bylo, když nemohla jít na volejbal.

Při výchově paní Z je těžké jednoznačně určit výchovný styl. Ze strany matky se jednalo o střední řízení a kladný emoční vztah, což by směřovalo k autoritativně-vzájemnému stylu. Ze strany otce se jednalo o řízení slabé a o záporný emoční vztah. V tomto případě by se jednalo o zanedbávající styl.

Jestliže se vrátíme k výchově paní M vidíme, že byla vychovávána autoritativně-vzájemným stylem a tento styl výchovy uplatňovala i u své dcery. Naopak otec paní Z byl vychováván shovívavým stylem, ale u své dcery používal pravděpodobně jiný výchovný styl.

Výchova pana M 40 let (manžel paní Z)

Pan M je ze tří dětí. On byl prvorozený. Na výchově dětí se podílela převážně matka. Její výchova byla přísná, neosobní, chladná, bylo v ní málo citů. Tento postoj přetrvává i v dospělosti. Rodina nemá potřebu se vidět, něco si sdělovat nebo spolu řešit určité problémy. Pan M je klidný, uzavřený, má nižší sebevědomí. Odměny ve výchově nebyly příliš používány. Z trestů se jednalo především o výčitky, zákazy, někdy tělesný trest.

Při výchově pana M bylo silné řízení a emoční vztah byl záporný. Jednalo se o autoritářský styl.

Výchova dětí paní Z a pana M

Paní Z a pan M mají tři děti. V době méj návštěvy byly na jarních prázdninách. Proto jsem zaznamenala rozhovor rodičů tak, jak oni vidí výchovu svých dětí. I když se na výchově podílí oba rodiče, shodně přiznávají, že větší podíl má paní Z. Svoji výchovu považují za přísnou, důslednou, ale láskyplnou. Paní Z přiznává, že občas na manželovi pozoruje, že by dětem něco „slevil“, že jsou požadavky na děti dost náročné. Odměny a tresty se v jejich výchově moc nepoužívají. Většinou se jedná o pochvalu, pohlazení nebo se jde na výlet. Problémy s dětmi se většinou řeší domluvou. Děti se umí prosadit, obhájit, zastat se druhých.

Při výchově dětí je používáno silné řízení a kladný emoční vztah. Jedná se o autoritativně- vzájemný styl.

Jestliže se podíváme na výchovu paní Z vidíme, že ze strany matky byla vychovávána autoritativně-vzájemným stylem a ze strany otce se pravděpodobně jednalo o styl zanedbávající. Při výchově svých dětí používá paní Z stejný styl jako používala její matka. Pan M byl vychováván autoritářským stylem, ale při výchově svých dětí tento styl nepoužívá.

Rodina B

Výchova paní B 67 let

Paní B je ze dvou dětí. Měla vážně nemocnou maminku. Na výchově dětí se podíleli oba rodiče, ale rozhodující slovo měl otec. Maminčina výchova byla mírnější, ale důsledná. Otcova výchova byla vedena tak, aby se paní B uměla postarat o domácnost a celou rodinu. Jednalo se o výchovu přísnou a důslednou. Na city nebylo místo. Odměny byly ve výchově zřídka, někdy pochvala za dobrou práci a pohlazení. Z trestů se většinou jednalo o zákazy nebo tělesný trest.

Výchova rodičů nebyla jednotná, proto se nedá jednoznačně určit výchovný styl. Ze strany matky se jednalo o střední řízení a kladný emoční vztah, což by mohlo směřovat k autoritativně - vzájemnému stylu. U otce se jednalo o silné řízení a záporný emoční vztah. Tato výchova směřuje k autoritářskému stylu.

Výchova pana V 67 let (manžel paní B)

Pan V je ze dvou dětí. Do svých šesti let byl vychováván babičkou a dědečkem na vesnici. Jeho sestra žila s rodiči ve městě. Výchova prarodičů byla mírná a láskyplná. Ve svých šesti letech se vrátil k rodičům. Na jeho výchově se podíleli oba rodiče stejně. Výchova probíhala stejným způsobem jako u prarodičů. Nikdy nepoznal nedostatek. Z odměn se nejvíce používala pochvala, pohlazení, nějaká dobrota nebo malý dárek. Trestání bylo výjimečné. Občas napomenutí a domluva.

Při výchově pana V se jednalo o slabé řízení a kladný emoční vztah. Jedná se o shovívavý styl.

Výchova paní I 41 let (dcera paní B a pana V)

Paní I je ze dvou dětí. Na výchově se podíleli oba rodiče. Paní I uvádí: „*Ve výchově táhli za jeden provaz.*“ Maminka byla rázná, důsledná, chtěla, aby byly děti ve všem nejlepší. Musela mít vždy pravdu, jiná pravda neexistovala. „*Věděla jsem, že když budu ta hodná holka, tak bude vše v pořádku.*“ Otec uplatňoval stejnou výchovu jako matka, ale paní I si myslí, že byl do jisté míry matkou ovlivněn a někdy by jednal jinak. K nejčastějším povinnostem patřil úklid, mytí nádobí, vynášení odpadků a další věci, které maminka určila. Odměny se ve výchově moc nepoužívaly. Občas byla pochvala nebo nějaká sladkost. Z trestů to byly většinou zákazy někam jít. Paní I tyto zákazy většinou porušila, a potom přišel tělesný trest (někdy i vařečkou).

Při výchově paní I se jednalo o silné řízení a záporný emoční vztah. Jedná se o autoritářský styl. Mohlo by se také jednat o perfekcionismus.

Jestliže se vrátíme k výchově paní B vidíme, že nebyl jednoznačně určen výchovný styl. Matčina výchova byla vedena v autoritativně-vzájemném stylu a ze strany otce se jednalo o styl autoritářský. Paní B ve výchově své dcery uplatňovala autoritářský styl. Naproti tomu pan V byl vychováván stylem shovívavým a při výchově své dcery používal styl autoritářský. Dalo by se říci, že se potvrdila domněnka paní I, že otec byl při výchově ovlivňován matkou.

Výchova pana D 39 let (manžel paní I)

Pan D je ze dvou dětí. Otec byl alkoholik. Rodiče se rozvedli, když mu bylo 15 let. Po rozvodu rodičů musel plnit roli otce. Byl velmi zodpovědný. Na výchově se z větší části podílela matka. Její výchova byla přísná, ale laskavá. Snažila se mírnit dopad

chování otce na děti. Jeho výchova byla přísná. Často byl agresivní. Odměny ze strany otce nebyly žádné. Ze strany matky se jednalo převážně o pochvalu, pohlazení nebo sladkost. Z trestů používala matka vyhubování nebo zákaz nějaké činnosti. U otce převažovaly tělesné tresty a ponižování.

Při výchově pana D se nedá jednoznačně určit výchovný styl. Ze strany matky bylo střední až silné řízení a kladný emoční vztah. Jednalo se o autoritativně-vzájemný styl. Ze strany otce bylo silné řízení a záporný emoční vztah. Jednalo se o autoritářský styl.

Výchova dětí paní I a pana D

Paní I a pan D mají tři děti. Děti se nechtěly zúčastnit rozhovoru. Z tohoto důvodu jsem natočila rozhovor s rodiči, jak oni vidí výchovu svých dětí. Na výchově se podílí oba rodiče a shodují se na stejném způsobu výchovy. Paní I výchovu u svých dětí měnila tak, jak postupně získávala zkušenosti. U prvního dítěte měla větší nároky a u dalších dětí postupně „slevuje.“ Výchova rodičů je důsledná, ale láskyplná. Jak uvádí paní I: „*Nechci být náročná a dokonalá jako byla moje matka. Nechci mít vůči svým dětem pedantskou výchovu, jakou jsem zažila já.*“ Z odměn používají pohlazení, když se něco podaří nebo pochvalu, ale ne za splnění povinností. Finanční odměny nepoužívají. Tresty používají málo. Děti mají limit jak dlouho mohou být u počítače. V případě, že něco provedou, tak je jim doba u počítače zkrácena. V současné době používají jako trest přirozený následek.

Při výchově dětí je používáno střední řízení a kladný emoční vztah. Jedná se tedy o autoritativně- vzájemný styl.

Jestliže se vrátíme k výchově paní I vidíme, že byla vychovávána autoritářským stylem. Při výchově svých dětí používá jiný výchovný styl. U pana D nebyla výchova jednoznačná. Ze strany matky šlo o autoritativně-vzájemný styl a ze strany otce o styl autoritářský. Při výchově svých dětí používá autoritativně- vzájemný styl.

Rodina C

Výchova paní H 70 let

Paní H je ze čtyř dětí. Narodila se jako druhé dítě. Jeden sourozenec brzy po porodu zemřel. Otec byl hodně pracovně vytížen. Pracoval v zemědělství a doma měli velké hospodářství. Matka měla hodně práce v domácnosti a hospodářství. Na výchově se podíleli oba rodiče, i když větší podíl na výchově měla matka. Její výchova byla přísná, důsledná ale laskavá. Na paní H a její starší sestru byla matka přísnější. Výchova

mladšího bratra byla mírnější. Otcova výchova byla volnější. Děti musely pomáhat v domácnosti i hospodářství. Z odměn se používala pochvala, pohlazení, sladkost nebo když je rodiče vzali do města. Když paní H něco provedla dostala vyhubováno, zákaz jít na tancovačku nebo menší tělesný trest.

Při výchově paní H bylo použito silné a střední řízení a kladný emoční vztah. Jednalo se o autoritativně- vzájemný styl.

Výchova pana L 76 let (manžel paní H)

Pan L je ze čtyř dětí. Narodil se jako třetí dítě. Na výchově se podíleli oba rodiče, ale rozhodující slovo měl vždy otec. Maminka byla hodná a laskavá. Měla ráda všechny děti, ale nad panem L a jeho mladším bratrem „držela ochrannou ruku.“ Otec byl velmi přísný a důsledný. Vyžadoval od celé rodiny poslušnost. Všichni museli hodně pracovat. Otcova výchova pana L značně poznamenala. Měl nízké sebevědomí, neuměl se prosadit.

Odměnou pro děti byla mamincina pochvala nebo pohlazení. Tresty byly ze strany otce velmi přísné. Maminka občas napomenula.

Při výchově pana L bylo ze strany matky střední řízení a kladný emoční vztah. Jednalo se o autoritativně- vzájemný styl. Ze strany otce bylo řízení silné a záporný emoční vztah. Tady se jednalo o autoritářský styl.

Výchova paní J 45 let (dcera paní H a pana L)

Paní J je ze dvou dětí. Protože měl otec časově náročné zaměstnání, podílela se na výchově z větší části matka. Její výchova byla přísná, důsledná, ale laskavá. Chtěla, aby byly děti pro život dobře připraveny a nic je nepřekvapilo. Otec byl při výchově mírnější. K nejčastějším odměnám patřila pochvala, povzbuzení, drobné dárky a dovolená s rodiči u moře. Výchova se neobešla bez trestů, i když se nevyskytovaly často. Nejčastěji to bylo vyhubování, pohlavek nebo zákaz sledování televize. Občas se stalo, že rodiče zákaz zrušili. Mezi nejčastější povinnosti dětí patřil úklid, vynášení odpadků, mytí nádobí, později drobné nákupy, vaření a práce na zahradě.

Při výchově paní J bylo používáno silné řízení a kladný emoční vztah. Jednalo se tedy o autoritativně-vzájemný styl.

Jestliže se vrátíme k výchově paní H vidíme, že byla vychovávána autoritativně-vzájemným stylem a tímto stylem vychovávala také svoje děti. Pan L byl vychováván

ze strany matky autoritativně-vzájemným stylem a ze strany otce stylem autoritářským, Při výchově vlastních dětí uplatňoval styl své matky.

Výchova pana F 48 let (manžel paní J)

Pan F je ze tří dětí. Na jeho výchově se podíleli oba rodiče. Hlavní postavení ve výchově měla matka, protože otec byl hodně pracovně vytížen. S výchovou dětí pomáhali matce také prarodiče, kteří žili s rodinou ve společné domácnosti. Dá se říci, že rodiče byli ve výchově jednotní. Jejich výchova byla přísná, důsledná, ale láskyplná. Hodně času trávil pan F se svými prarodiči, jejich výchova byla o něco mírnější než výchova rodičů. Děti měly určité povinnosti. Nejčastěji to byl úklid, práce na zahradě a v lese. Při výchově byly používány jak odměny, tak tresty. Z odměn to byla nejčastěji pochvala, sladkost nebo drobný dárek. Z trestů to bylo vyhubování, zákazy nebo pár na zadek.

Při výchově pana F bylo používáno silné řízení a kladný emoční vztah. Jednalo se o autoritativně-vzájemný styl.

Výchova pana P 23 let a pana O 20 let (synové paní J a pana F)

Na výchově dětí se podíleli oba rodiče. Když byly děti malé, zajišťovala výchovu převážně matka, protože otec dojížděl za prací. Později se na výchově podíleli oba rodiče stejným dílem. Občas měly děti za úkol utřít nádobí, vynést koš, uklidit si svoje pokoje a později to byla práce v lese. Výchova byla přísná, důsledná ale laskavá. Když bylo potřeba vyřešit určitý problém, probíhala mezi dětmi a rodiči diskuse. Obě děti byly vychovávány stejným způsobem, žádné nebylo upřednostňováno. Při výchově byly používány odměny a tresty. Mezi nejčastější odměny patřila pochvala, pohlazení nebo sladkost. Jako trest nejvíce rodiče používali vyhubování, zákaz sledování televize, omezení pobytu u počítače, občas pár na zadek. Starší syn uvádí: „*Nejhorším trestem pro mě bylo, když se mnou mamka nemluvila. Místo toho bych raději dostal pár na zadek.*“ Oba pokládají současný vztah s rodiči za kamarádský.

Při výchově pana P a pana O rodiče uplatňují střední řízení a kladný emoční vztah. Jedná se o autoritativně-vzájemný styl.

Jestliže se vrátíme k výchově paní J a pana F vidíme, že oba byli vychováváni autoritativně-vzájemným stylem a tento styl používají při výchově vlastních dětí.

Pro přehlednost jsem získané informace z rozhovorů zaznamenala v následujících tabulkách.

Tabulka č. 5

Používání výchovných stylů v dotazovaných rodinách		
Autoritativně-vzájemný styl	11	58%
Autoritářský styl	5	26%
Shovívavý styl	2	11%
Zanedbávající styl	1	5%
celkem	19	100%

Zdroj: vlastní

Tabulka č. 6

Nejčastěji používané odměny v dotazovaných rodinách	
pochvala	11
pohlazení	10
dárek	3
jiná odměna	9

Zdroj: vlastní

Tabulka č. 7

Nejčastěji používané tresty v dotazovaných rodinách	
vynadání	5
zákazy	9
tělesný trest	8
jiný trest	2

Zdroj: vlastní

Tabulka č. 8

Postoj rodičů při výchově dětí	
shodný postoj	11
odlišný postoj	4

Zdroj: vlastní

Tabulka č. 9

Přenášení výchovných stylů z generace na generaci	
nepřenesený styl	3
přenesený styl	5
částečně přenesený	4

Zdroj: vlastní

8.2 Výsledky dotazníkového šetření

Otázka č.1

Graf č. 1

Z odpovědí je zřejmé, že pro odměňování dětí je 43% (tj. 20) dotazovaných rodin. Pro občasné odměny je 57% (tj. 27) dotazovaných rodin. Žádná z dotazovaných rodin nezastává názor, že by děti neměly být odměňovány.

Otázka č. 2

Tabulka č. 10

Jestliže používáte odměny, jaké používáte nejčastěji?	
pochvala	45
pohlazení	34
dárek	24
finanční odměna	2
jiná odměna	8

Zdroj: vlastní

Někteří rodiče používají více druhů odměn. Nejčastější formou odměn je pochvala, kterou uvedlo 45 dotazovaných rodin. Druhou nejpoužívanější odměnou je pohlazení, které používá 34 dotazovaných rodin. Dále následuje dárek, který používá 24 dotazovaných rodin. Jinou formu odměny používá 8 z dotazovaných rodin. Nejméně preferovanou odměnou je finanční odměna a používají ji 2 z dotazovaných rodin.

Otázka č. 3

Graf č. 2

Z odpovědí vyplývá, že 21% (tj. 10) dotazovaných rodin používá při výchově dětí tresty. V 77% (tj. 36) používají dotazované rodiny tresty občas. Pouze 2% (tj. 1) dotazovaných rodin tresty nepoužívá.

Otázka č.4

Tabulka č. 11

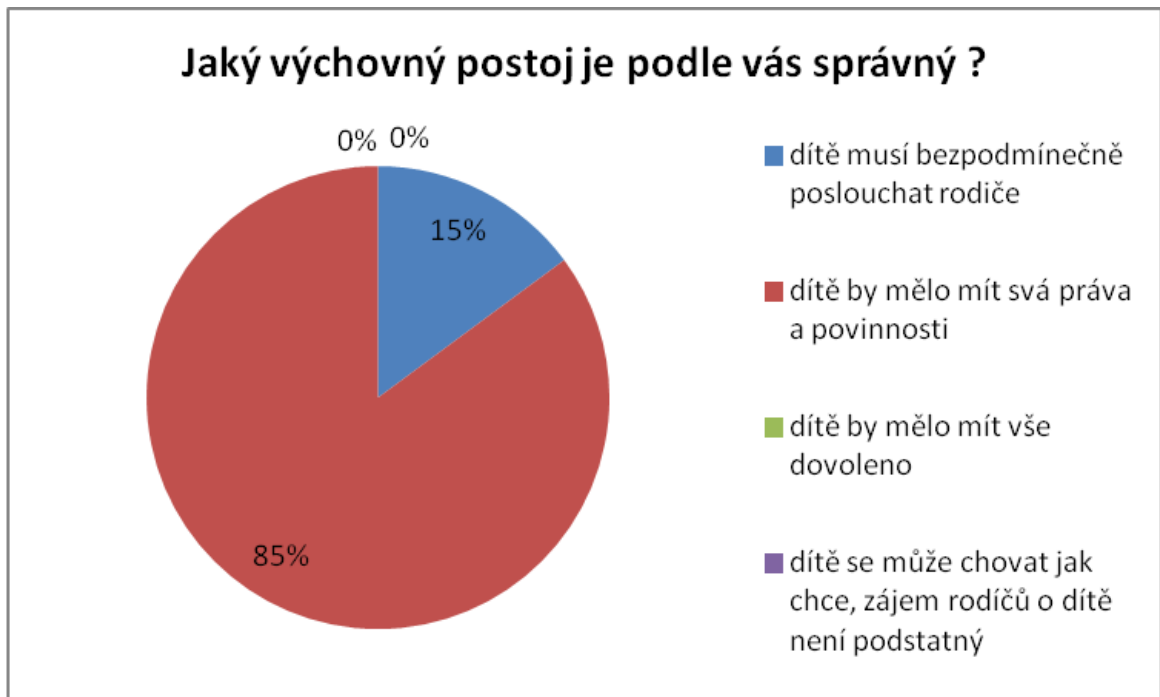
Jestliže používáte tresty, jaké používáte nejčastěji?	
vyhrožování	18
zákaz oblíbené činnosti	40
tělesný trest	16
jiný trest	3

Zdroj: vlastní

Někteří rodiče používají více druhů trestů. Nejpoužívanější formou trestů je zákaz oblíbené činnosti, který používá 40 dotazovaných rodin. Druhou nejpoužívanější formou trestů je vyhrožování, které je používáno v 18 dotazovaných rodinách. Dále následuje tělesný trest, který je používán v 16 dotazovaných rodinách. Poslední skupinu tvoří jiné tresty, které se používají ve 3 dotazovaných rodinách.

Otázka č. 5

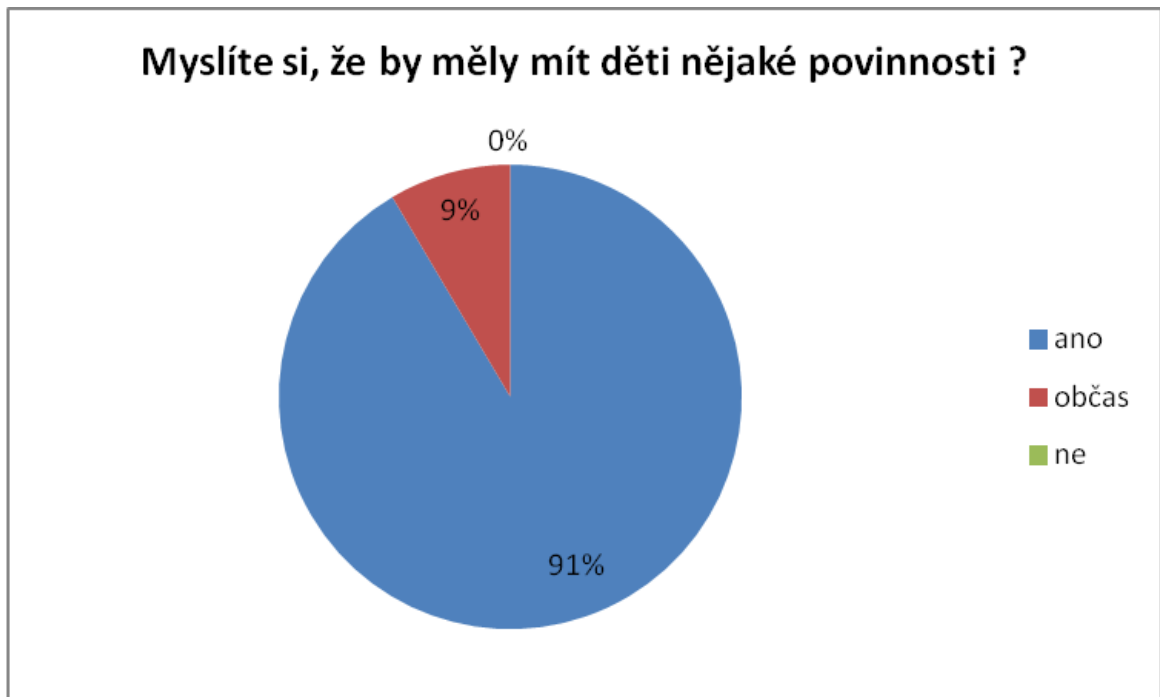
Graf č. 3

Z odpovědí je zřejmé, že většina dotazovaných rodin zastává autoritativně-vzájemný styl 85% (tj. 40). Autoritářský způsob výchovy zastává 15% (tj. 7) dotazovaných rodin. Shovívavý a zanedbávající způsob výchovy nezastává žádná z dotazovaných rodin.

Otázka č. 6

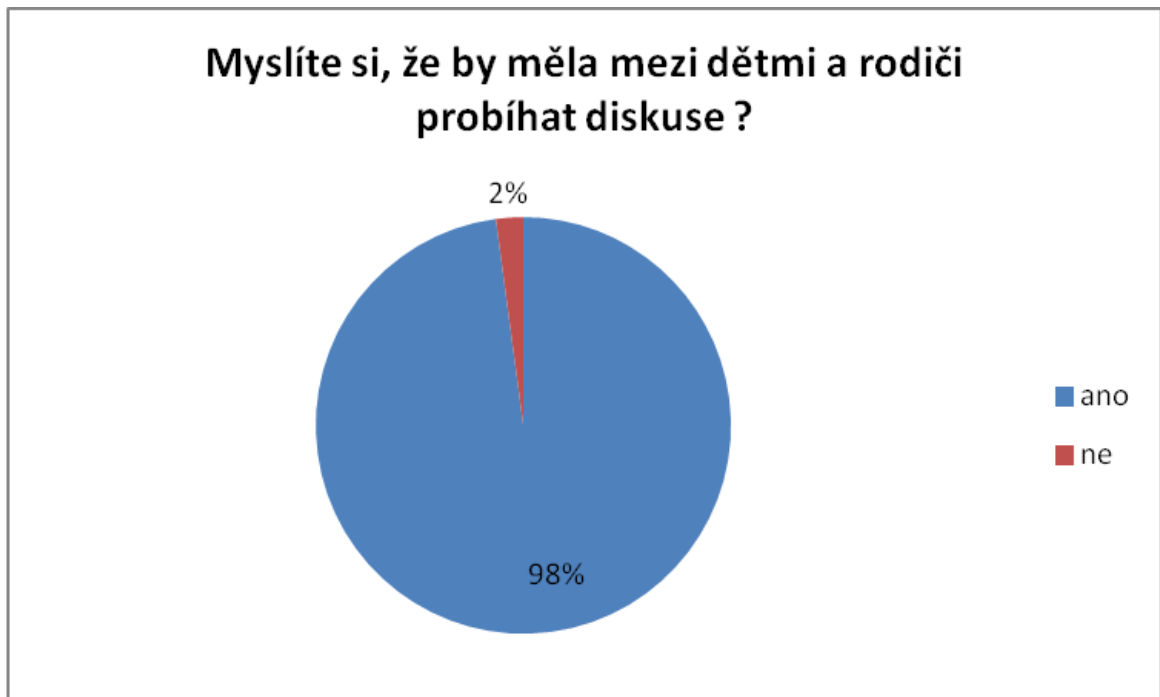
Graf č. 4

Většina dotazovaných rodin 91% (tj.43) si myslí, že by děti měly mít nějaké povinnosti. Pouze 9% (tj. 4) dotazovaných rodin zastává názor, že by děti měly mít povinnosti občas. Žádná z dotazovaných rodin nezastává názor, že by děti neměly mít nějaké povinnosti.

Otázka č. 7

Graf č. 5

Z odpovědí je zřejmé, že většina dotazovaných rodin 98% (tj. 46) zastává názor, že je potřeba, aby mezi dětmi a rodiči probíhala diskuse. Pouze 2% (tj. 1) dotazovaných rodin se domnívá, že diskuse mezi dětmi a rodiči probíhat nemusí.

Otázka č. 8

Graf č. 6

Jak je patrné z grafu, všechny dotazované rodiny zastávají názor, že by dětem měly být dány určité hranice v jejich chování.

Otázka č. 9

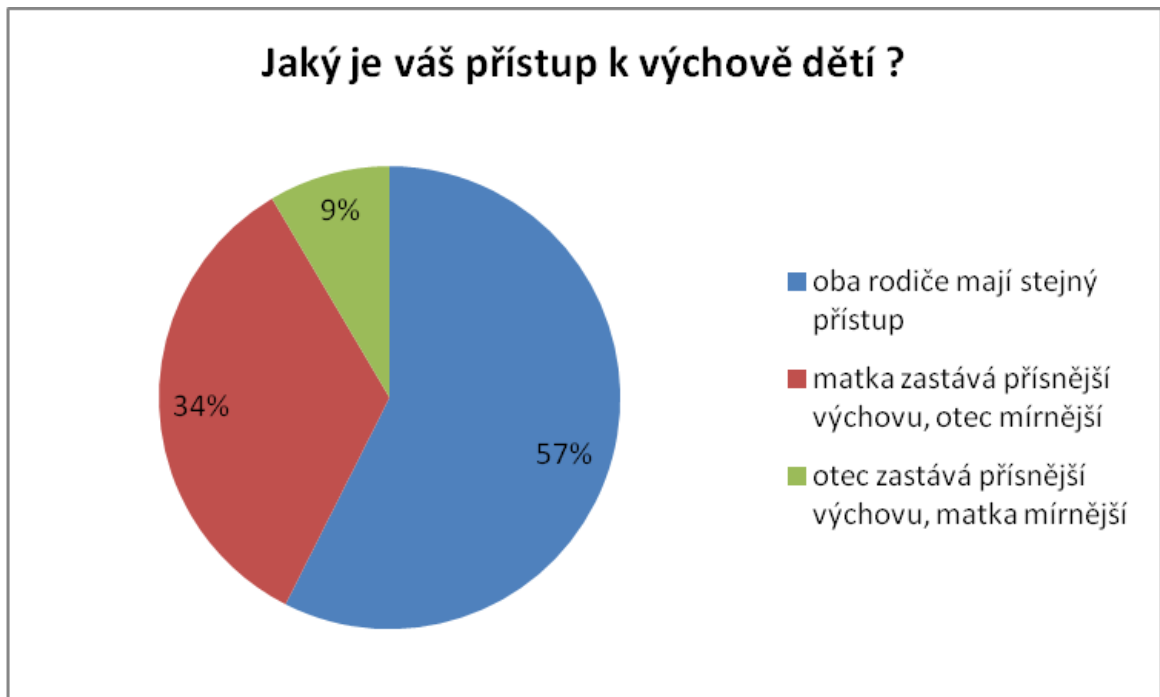
Graf č. 7

Z grafu je patrné, že se všechny dotazované rodiny domnívají, že je důležité, aby se rodiče zajímali o to, co dělají jejich děti.

Otázka č. 10

Graf č. 8

Z odpovědí vyplývá, že v 57% (tj. 27) dotazovaných rodin mají oba rodiče k výchově svých dětí stejný přístup. V 34% (tj. 16) dotazovaných rodin zastává matka přísnější výchovu než otec. V 9% (tj. 4) dotazovaných rodin zastává otec přísnější výchovu než matka.

Otázka č. 11

Graf č. 9

Jak je patrné z grafu, odpovědělo na danou otázku 51% (tj. 24) dotazovaných rodin „spíše ano“, 28% (tj. 13) „spíše ne“, 13% (tj. 6) „nevím“, 6% (tj. 3) „ne“ a pouze 2% (tj. 1) „ano“.

Otázka č. 12

Graf č. 10

Z odpovědí vyplývá, že 60% (tj. 28) dotazovaných rodin se domnívá, že mohou svou výchovou ovlivnit chování svého dítěte. Dalších 36% (tj. 17) odpovědělo „spíše ano“ a 4% (tj. 2) dotazovaných rodin odpovědělo „nevím“.

8.3 Ověření výzkumných předpokladů

P1 Předpokládám, že při výchově dětí jsou více používány odměny než tresty.

K tomuto předpokladu se vztahují otázky č. 1 a č. 3. Pro odměňování dětí se vyslovilo 43% (tj. 20) dotazovaných rodin. Občasné odměňování dětí zastává 57% (tj. 27) dotazovaných rodin. Pro používání trestů se vyslovilo 21% (tj. 10) dotazovaných rodin. Občasné trestání dětí zastává 77% (tj. 36) dotazovaných rodin. Pouze 2% (tj. 1) dotazovaných rodin tresty při výchově nepoužívá.

Předpoklad č. 1 **byl potvrzen.**

P2 Předpokládám, že při výchově dětí je v dotazovaných rodinách nejvíce používán autoritářský a shovívavý styl.

K tomuto předpokladu se vztahuje otázka č. 5. Většina dotazovaných rodin zastává autoritativně-vzájemný styl 85% (tj. 40). Autoritářský styl zastává 15% (tj. 7) dotazovaných rodin. Žádná z dotazovaných rodin neuplatňuje při výchově shovívavý ani zanedbávající styl .

Předpoklad č. 2 **nebyl potvrzen.**

P3 Předpokládám, že při výchově dětí zastává otec přísnější výchovu než matka.

K tomuto předpokladu se vztahuje otázka č. 10. V 57% (tj. 27) mají oba rodiče k výchově svých dětí stejný přístup. Ve 34% (tj. 16) zastává matka přísnější výchovu než otec. V 9% (tj. 4) zastává otec přísnější výchovu než matka.

Předpoklad č. 3 **nebyl potvrzen.**

Některé předpoklady se těžko ověřují, protože výzkum byl proveden pouze v jedné lokalitě (jedna mateřská škola) s menším počtem respondentů. Z tohoto výzkumu nelze dělat obširnější závěry, ale přesto si myslím, že získané údaje naznačují určitý směr, kterým se ubírá výchova v současné rodině.

Jedna z dotazovaných rodin na konec dotazníku napsala: „**Chování našich dětí je naším zrcadlem**“. Myslím si, že k tomu není potřeba příliš dodávat.

ZÁVĚR

Cílem bakalářské práce bylo zjistit, které výchovné styly jsou v rodinách nejvíce používány, a jaké postoje zaujímají rodiče k odměnám a trestům. Dalším cílem bylo zjistit, jestli se výchovné styly přenáší z generace na generaci.

Provedeným výzkumem jsem zjistila, že ve výchově dětí došlo k určitým změnám, ale tyto změny nejsou až tak veliké, jak se na první pohled zdálo. Z rozhovorů starších respondentů je patrné, že jejich výchova byla přísnější. Při jejich výchově byl používán autoritářský styl s přísnými tělesnými tresty. Vyskytly se ale také případy, kdy byli starší respondenti vychováni shovívavým stylem. Z rozhovorů respondentů mladší generace vyplývá, že byli vychováni převážně autoritativně-vzájemným stylem. Také z dotazníkového šetření, kde odpovídali respondenti mladší generace, je patrné, že výchova dětí se v dnešní době ubírá spíše autoritativně- vzájemným stylem.

Co se týče výchovných prostředků, také zde došlo k určitým změnám. Dříve byly ve výchově více používány přísné tělesné tresty. Dnes se tělesné tresty ve výchově objevují také, ale v podstatně slabší formě. Z rozhovorů se staršími respondenty je patrné, že odměn bylo při jejich výchově poměrně málo. V dnešní době jsou děti více odměňovány a hlavně přibyly nové druhy odměn. Jedná se především o nejrůznější dárky a finanční odměny. Nejsem si jista, jestli právě tyto formy odměn jsou vhodným výchovným prostředkem mladé generace.

Tato práce byla pro mě přínosem. Obohatila mě o další poznatky, které mi pomohou nalézt odpovědi na další otázky.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Knižní publikace

1. Balcar, Karel. *Úvod do studia psychologie osobnosti*. Praha: SPN, 1983
2. Čáp, Jan. Mareš, Jiří. *Psychologie pro učitele*. Praha: Portál, 2001,
ISBN 80-7178-463-X
3. Helus, Zdeněk. *Vyznat se v dětech*. Praha: SPN, 1984
4. Helus, Zdeněk. *Dítě v osobnostním pojetí*. Praha: Portál, 2004, ISBN 80-7178-888-0
5. Helus, Zdeněk. *Sociální psychologie pro pedagogy*. Praha: Grada Publishing, 2007,
ISBN 978-80-247-1168-3
6. Kraus, Blahoslav. Poláčková, Věra. *Člověk, prostředí, výchova*. Brno: Paido, 2001,
ISBN 80-7315-004-2
7. Kraus, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2008,
ISBN 978-80-7367-383-3
8. Matějček, Zdeněk. *Rodiče a děti*. Praha: Avicium, 1986
9. Matějček, Zdeněk. *Po dobrém nebo po zlém?* Praha: Portál, 1994,
ISBN 80-85282-00-3
10. Matějček, Zdeněk. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Praha: SPN, 1992,
ISBN 80-04-25236-2
11. Matoušek, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické
nakladatelství, 1997, ISBN 80-85850-24-9
12. Možný, Ivo. *Moderní rodina*. Brno: Blok, 1990, ISBN 80-7029-018-8
13. Pelikán, Jiří. *Výchova jako teoretický problém*. Praha: Amosium, 1995,
ISBN 80-85498-27-8
14. Průcha, Jan. Walterová, Eliška. Mareš, Jiří. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál,
1995, ISBN 80-7178-029-4
15. Říčan, Pavel. *Psychologie osobnosti*. Praha: Orbis, 1975
16. Satirová, Virginia. *Kniha o rodině*. Praha: Práh, 1994, ISBN 80-901325-0-2

17. Schaefferová, Edith. *Co je rodina?* Praha: Návrat domů, 1995, ISBN 80-85495-41-4
18. Vágnerová, Marie. *Vývojová psychologie*. Praha: Karolinum, 1999,
ISBN 80-7184-803-4
19. Výrost, Jozef. Slaměník, Ivan. *Sociální psychologie*. Praha: Grada Publishing, 2008

Internetové zdroje

[http://cs.wikipedia.org/wiki/Trest_\(výchovný_prostředek\)](http://cs.wikipedia.org/wiki/Trest_(výchovný_prostředek))

